

Begijnen en de macht

H.S. van Halder | 3341356
OSIII Keeping it in the Family
Januari 2011
Jaco Zuiderduijn en Tine de Moor

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p.2
2.	Algemene informatie Groot Begijnhof 's-Hertogenbosch	p.3
	2.1 Locatie	p.3
	2.2 Beschermheilige	p.3
	2.3 Terreinbeschrijving	p.3
	2.4 Start- en einddatum institutie	p.4
	2.5 Speciale gebeurtenissen	p.4
	2.6 Leden	p.5
3.	De relatie tussen het begijnhof en de wereldlijke autoriteiten	p.8
	3.1 De hertog	p.8
	3.2 De stad	p.8
4.	Bronnen	p.10
	4.1 Primaire bronnen	p.10
	4.1.1 Rekeningen	p.10
	4.1.2 Testamenten	p.14
	4.1.3 Oorkonden	p.14
	4.1.4 Overige	p.16
	4.2 Bronnenlijst	p.18
5.	Bijlagen	p.19

1. Inleiding

In zijn beginperiode kende het Groot Begijnhof van 's-Hertogenbosch een goede band met de wereldlijke autoriteiten. Zo stonden ze onder de bescherming van de hertogen van Brabant, en kenden ze weinig conflicten met het stadsbestuur van 's-Hertogenbosch. Toch is later een verandering te zien in deze verhoudingen, met als dieptepunt het sluiten van het begijnhof in 1529. Wat is de oorzaak geweest voor deze verandering? Wat is de invloed van de reformatie en de Tachtigjarige Oorlog geweest op dit proces? En waarom is dit fataal geworden voor het Groot Begijnhof, terwijl het begijnhof in Breda ongeschonden uit deze zware tijden is gekomen?

Om antwoord te kunnen geven op deze vragen, heb ik, deels samen met Janna Bijzen, deze case study geschreven, waarin ik een zo volledig mogelijk beeld probeer te geven van het Groot Begijnhof van 's-Hertogenbosch, met daarin extra nadruk op de banden tussen de autoriteiten – adel en stadsbestuur – en het begijnhof. Mede op basis van deze case study zal ik in mijn paper de volgende hoofdvraag proberen te beantwoorden:

“Wat verklaart de veranderende verhoudingen tussen de wereldlijke autoriteiten en het Groot Begijnhof van 's-Hertogenbosch tussen 1300 en 1700? En waarom is het begijnhof in 's-Hertogenbosch gesloten terwijl dat in Breda mocht blijven bestaan?”

Naar het Groot Begijnhof in 's-Hertogenbosch is nog niet veel onderzoek gedaan. Er zijn nog geen publicaties over het hof verschenen. Wel is er veel bronnenmateriaal beschikbaar. Het archief van het begijnhof is verdeeld over verschillende bewaarplaatsen. Een gedeelte is ondergebracht in het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC). Hier worden ongeveer dertig oorkondes en enkele testamenten in het Latijn bewaard. Verder is er een klein gedeelte van het archief ondergebracht in het Bisschoppelijk Archief en in het Kerkarchief van de St. Jan. Een groter gedeelte is ondergebracht bij het archief van de Godshuizen. Dit gedeelte is geïnventariseerd door A. Kappelhof en beslaat voornamelijk de periode 1309-1782.¹ Hierin is een grote verzameling oorkonden en veel testamenten te vinden. Rond 1810 is het archief van de Godshuizen in beheer van de stad 's-Hertogenbosch gegeven. Het bevindt zich nu in het Oude Stadsarchief (OSA). Het is moeilijk te achterhalen welk materiaal oorspronkelijk al door de stad werd beheerd en wat later gedeponeed werd.

---

¹ Ton Kappelhof, *Het archief van de Tafel van de Heilige Geest van 's-Hertogenbosch, deel I t/m VIII* (1980-1986).

2. Algemene informatie Groot Begijnhof 's-Hertogenbosch

2.1 Locatie

Het Groot Begijnhof was gelegen in het centrum van 's-Hertogenbosch naast de Sint-Janskerk, op de plaats waar nu het plein De Parade ligt.

2.2 Beschermheilige

In de kroniek van Albertus Cuperinus is opgenomen dat de bouw van de begijnenkerk begon in 1280.² Deze kerk werd in 1304 gewijd aan de Heilige Nicolaas.³

2.3 Terreinbeschrijving

Kappelhof beschrijft in zijn inleiding bij de Regesten van het Archief van de Godshuizen de gebouwen op het begijnhof. Volgens hem bestond het Groot Begijnhof uit de Infirmierie, later Grote Infirmierie genoemd (het eigenlijke begijnhof), de Kleine Infirmierie, de fabriek van de kerk van het begijnhof en het beneficie van de pastoor van de kerk.⁴

De Grote infirmerie bestond al in 1274 en was bedoeld voor het onderbrengen van zieke vrouwen. In de zestiende eeuw vond er echter een accentverschuiving plaats, waarna de nadruk kwam te liggen op arme in plaats van zieke vrouwen.⁵

De Kleine Infirmierie werd in 1427 opgericht door Aleit van Beerse en Peter Gorter.⁶ Er was ruimte voor acht arme vrouwen van buiten of binnen het begijnhof. De Kleine Infirmierie was dus, anders dan de Grote, vanaf het begin gericht op arme en niet op zieke vrouwen. In 1421 is er een grote brand geweest in 's-Hertogenbosch, waarna veel mensen dakloos werden. Mogelijk heeft dit de oprichting van de Kleine Infirmierie tot gevolg gehad.⁷

De Begijnenkerk was een van de belangrijkste gebouwen voor de begijnen. In 1274 werd er toestemming gegeven voor het stichten van een kerk. Op dat moment was er al wel een begijnenkapel, maar die was te klein geworden.⁸ De kerk werd gebruikt voor begrafenissen, plechtigheden ter gelegenheid van het aannemen van nieuwe begijnen en voor het bidden voor de zielenheil van de hertog en de mensen die een mis stichtten in de kerk.⁹

---

² L.J.M. Philipsen, *De begijnhoven, oorsprong, geschiedenis, inrichting* (1918) p. 36.

³ F.W.J. Koorn, *Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de middeleeuwen* (1981) p. 29.

⁴ Kappelhof, *Het archief van de Tafel van de Heilige Geest van 's-Hertogenbosch*, p. 2.

⁵ Marian Timmermans, *Tussen kerk en wereld* (doctoraalscriptie 1987) p. 35.

⁶ Ibid. p. 33.

⁷ Rijksarchief in Noord Brabant, archief van het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 013.15.

⁸ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 31.

⁹ Ibid. p. 32.

Andere gebouwen op het begijnhof waren de roggekamer, waar het rogge voor de begijnen werd bewaard, en de sacristie of garruwkamer, waar het archief werd bewaard.¹⁰

2.4 Start- en einddatum institutie

Het Groot Begijnhof komt voor het eerst voor in de bronnen in 1274. In een testament opgetekend op 30 maart van dat jaar laten schepen Willem van Gent en zijn vrouw Hadewig goederen na aan geestelijke instellingen in 's-Hertogenbosch. Een van die instellingen is het begijnhof. De zieke begijnen in de infirmerie en de priester van de begijnenkapel worden apart genoemd.¹¹

Ten tijde van deze schenking was het Groot Begijnhof waarschijnlijk al een instelling van enige omvang. Wanneer het begijnhof precies is ontstaan is niet bekend, er is geen oprichtingsakte overgeleverd.

Vanaf 1629, na de overname van de stad door Frederik Hendrik werd het Groot Begijnhof op non actief gesteld. Er mochten geen nieuwe begijnen meer bij komen. De laatste begijn, Cornelia van Deursen, die tevens meesteres van het begijnhof was, stierf in september 1694.¹² Pas in 1721 werd er door een uitspraak van de Staten-Generaal duidelijk wie de nieuwe eigenaren van het begijnhof waren. Tweederde van het Begijnhofvermogen ging naar de Staten en een derde naar de stad. De gebouwen van het begijnhof waren inmiddels ingestort.¹³

2.5 Speciale gebeurtenissen

1274: Eerste vermelding in een testament

1274, 6 juli: Broeder Franco, Prior van de predikheren (Dominicanen) van Leuven oordeelt in een oorkonde dat het begijnhof tot parochie wordt verheven. Dit houdt in dat ze een eigen kerk, kerkhof en priester krijgen. Hierdoor verkrijgt het begijnhof meer zelfstandigheid.¹⁴

1282: Hertog Jan I schenkt het begijnhof grond op de plaats waar nu de Parade is, voor de bouw van de begijnenkerk. In ruil hiervoor moeten de begijnen bidden voor de hertog en zijn familie. De kroniek van St. Geertrui spreekt op dit moment over 300 begijnen.¹⁵ In 1304 is de kerk voltooid en wordt hij geweid aan de heilige Nicolaas.¹⁶

1340: Eerste oorkonde van bescherming afgegeven door hertog Jan III van Brabant.¹⁷ Hierin wordt aan de Bossche begijnen belastingvrijheid toegekend. Tevens verkrijgen zij het

---

¹⁰ Rijksarchief in Noord Brabant, archief van het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 013.15 p. 3.

¹¹ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 9.

¹² Jozef Hoekx, *Inventaris van het archief van de stad 's-Hertogenbosch 1262-1810* (2004) p. 930.

¹³ Ibid.

¹⁴ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, pp. 9-10.

¹⁵ Kroniek van St. Geertrui, p. 9.

¹⁶ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 11.

¹⁷ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8850.

poorterschap wanneer ze langer dan een jaar in het begijnhof wonen. Een uitgebreide lijst van oorkonden is opgenomen in paragraaf 4.1.3.

1502: Uit een vonnis van de Raad van Brabant blijkt dat het begijnhof een geding met de stad 's-Hertogenbosch over het betalen van bijzondere belastingen heeft gewonnen.¹⁸ In 1506 wordt dit oordeel nogmaals bekrachtigd door Filips de Schone.¹⁹

1525: De reformatie wordt merkbaar. Er vindt een serie plunderingen plaats die de Krijtersopstand wordt genoemd. Boze stadsbewoners plunderen verschillende kloosters in de omgeving die weigeren belasting te betalen. Het begijnhof blijft buiten schot. De dochter van een van de leiders van deze opstand, Aleid Bul, is een begijn en wordt een jaar later met een andere begijn veroordeeld wegens lutherije.²⁰

1526: Uit een volkstelling komt naar voren dat er 159 begijnen binnen de muren van het Groot Begijnhof wonen.²¹ Andere bronnen spreken van 183.²²

1566: In augustus vindt de Beeldenstorm plaats in 's-Hertogenbosch. In oktober van datzelfde jaar komen jongeren het naast het begijnhof gelegen klooster Baseldonk vernielen, waarbij ze luidkeels zingen: "Uuyt grooter noot, slaet papen ende monicken doot, ende laet die baghijnkens leven!"²³

1571: Bisschop Metsius van 's-Hertogenbosch verscherpt de statuten van het begijnhof, naar aanleiding van de gebreken die hij heeft geconstateerd bij een bezoek.²⁴

1629: 's-Hertogenbosch wordt veroverd door de Republiek. Alle katholieke instellingen worden gesloten en het begijnhof moet uitsterven.

1694: De laatste begijn overlijdt 65 jaar na de sluiting van het begijnhof.

1721: Er wordt een schikking getroffen over de verdeling van het begijnhof, tweederde van de inkomsten gaan naar de staat, één derde gaat naar de stad. Later wordt het vervallen hof tot een plein gemaakt voor dagelijkse militaire parades; De Parade.

2.6 Leden

Rond 1500 werd er voor een conflict tussen de stad en het begijnhof het aantal begijnen geteld.

Dit waren er toen ongeveer 200.²⁵ In 1526 vond er een haardtelling plaats, waarbij 159 begijnen werden geteld, verdeeld over 31 huizen.²⁶

---

¹⁸ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8859.

¹⁹ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8861.

²⁰ Kroniek van St. Geertrui, p. 99, Folio 88.r.

²¹ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 38.

²² Walter Simons, *Cities of ladies* (2003) p. 59.

²³ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 85.

²⁴ Ibid. p. 15.

²⁵ Ibid. p. 38.

²⁶ L.J.A. van de Laar, *De bevolking van 's-Hertogenbosch ca. 1550- een demografische en economische verkenning* (1979) p. 61.

Deze huizen waren in principe eigendom van het Groot Begijnhof zelf. De begijnen konden een kamer kopen voor hun leven, maar na het overlijden kwamen de kamers weer toe aan het hof.²⁷

Bij het onderzoek in het archief stuitte wij ook op een bron waar het aantal begijnen in voorkwam, bron 8876²⁸. In deze bron wordt per huis vermeld hoeveel begijnen er woonden in 1628. Een transcriptie van de bron en een foto zijn te vinden in bijlage 8876.10. Het getal dat achter de huizen staat komt vaak niet overeen met het aantal begijnen dat er woont. Het aantal begijnen staat er namelijk per huis bij geschreven. Mogelijk woonden er in de huisjes ook niet-begijnen, bijvoorbeeld als dienstmaagd. Volgens deze bron woonden er in 1628 126 begijnen op het Groot Begijnhof en 195 personen. 64,6% van de personen op het begijnhof was dus begijn.

In statuten werden de gedragsregels voor begijnen opgesteld. Meestal werden deze geschreven door de meesteressen van het begijnhof en vervolgens voorgelegd aan de landsheer of het stadsbestuur. Bij ons onderzoek kwam ook een bron boven waarin de regels van de begijnen werden opgenomen, bron 151.²⁹ Van deze bron zijn foto's opgenomen in bijlag AG 151.

Belangrijke personen/ taken begijnhof:

Meesteressen: De meesteressen waren de bestuursters van het begijnhof. Zij hadden de leiding en vertegenwoordigden het hof naar de buitenwereld. Er waren vier meesteressen, meestal begijnen met ervaring en aanzien.³⁰ Zij werden aangesteld door de oude jofferen en de andere begijnen. Elke twee jaar werden er nieuwe meesteressen gekozen. Vanaf 1505 werden er om het jaar twee meesteressen vervangen. De taakverdeling tussen de meesteressen is bekend vanaf de tweede helft van de 15^e eeuw. Een meesteres ging over de Grote Infirmierie, een over de Kleine Infirmierie, een meesteres over de Begijnenkerk en de vierde meesteres had de algemene leiding over het Groot Begijnhof.³¹

Oude jofferen: De oude jofferen waren een adviesorgaan voor de meesteressen. Acht a tien ervaren, wijze begijnen brachten hun advies uit over het bestuur van het begijnhof. Zij worden voor het eerst in de bronnen genoemd in 1379.³²

Provisoren: Deze taak werd niet uitgevoerd door de begijnen, maar door mannen die in het stadsbestuur zaten of hadden gezeten. Zo kon de stad zicht houden op het bestuur van het

---

²⁷ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 40.

²⁸ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8876.

²⁹ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, AG 151.

³⁰ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 25.

³¹ Rijksarchief in Noord Brabant, archief van het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 013.15

³² Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 27

begijnhof. De provisoren werden gekozen door de meesteressen, dus de begijnen hielden wel de touwtjes in handen.³³

Pastoor: de pastoor was de geestelijke bestuurder van het begijnhof. Hij had enkel morele invloed.

Huismeesteressen: Dit was een functie die werd beoefend door de begijnen zelf. Ieder huis had een begijn die aan het hoofd stond van het huishouden en als een 'moeder' regeerde over de andere begijnen in het huis. Zij rapporteerde aan de meesteressen van het begijnhof.³⁴

Portiersters: Een andere taak die werd uitgevoerd door begijnen zelf was die van portierster. Zij woonden in het Poorthuys aan de Peperstraat en hielden toezicht op de in- en uitgaande personen.³⁵

Geografische en sociale herkomst begijnen:

De begijnen uit het Groot Begijnhof kwamen vaak niet uit 's-Hertogenbosch zelf, maar uit de omgeving. Helaas hebben wij geen bron kunnen vinden waarin duidelijk wordt wat de herkomst is van de begijnen die verblijven in het begijnhof. Bron 8892, jaarrekeningen uit het einde van de 17^e eeuw, geeft wel een overzicht van de dorpen waarvan het Begijnhof giften ontvangt. Dat een dorp goede banden had met het begijnhof wil echter nog niet zeggen dat er ook begijnen uit dit dorp in het Begijnhof zaten. Voor een foto van de bron en een lijst met de dorpen waarvan het hof giften ontving, zie bijlage 8892.³⁶

Over de sociale afkomst van begijnen is veel en vaak gespeculeerd. Wat in ieder geval duidelijk is dat voor het voortbestaan van het Begijnhof het belangrijk was dat er enkele vermogende begijnen in het begijnhof woonden. Vaak werden ook de begijnen van hogere afkomst meesters.

---

³³ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 27.

³⁴ Ibid. p. 28.

³⁵ Ibid.

³⁶ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8892.

3. De relatie tussen het begijnhof en de wereldlijke autoriteiten

Ik zal hier kort beschrijven welke banden en contacten er bestonden tussen het begijnhof en de wereldlijke autoriteiten, in mijn paper ga ik hier dieper op in. Ik splits voor het overzicht de autoriteiten op in twee partijen, de hogere hertogelijke macht, en het stadsbestuur, beide hadden een andere verhouding met het begijnhof. Hier volgt slechts een beschrijving van de banden. De betekenis van deze banden en de analyse hiervan volgen in mijn paper.

3.1 De hertog

In tegenstelling tot begijnhoven uit Zeeland en Holland is bij het Groot Begijnhof van 's-Hertogenbosch geen aanleiding om aan te nemen dat de hertogen zich actief hebben benoemd met het stichten van het begijnhof. Helaas zijn er ook geen stichtingsdocumenten overgebleven.

De eerste keer dat we aandacht van de hertog zien voor het begijnhof is in 1340, met de bescherming die door hertog Jan III. Hierna volgen nog vele van deze oorkonden, opgenomen in paragraaf 4.1.3. Op dit vlak zijn de hertogen het begijnhof dus goed gezind.

De eerste hertog die een iets andere koers vertoont is Filips de Goede. Timmermans beschrijft dat hij in 1464 uit reactie op klachten uit de stad een belasting instelt voor religieuze instellingen, omdat de stad inmiddels te veel inkomsten misliep door het hoge aantal geestelijken. Dit was niet specifiek tegen het begijnhof gericht, maar was wel van invloed op hen.³⁷

In 1502 wordt de belastingvrijstelling van het begijnhof weer rechtmatig verklaard door een vonnis van de Raad van Brabant, en door Filips de Schone bekrachtigd in 1506.³⁸

De laatste hertog die banden met het begijnhof had was Karel V als landsheer van de Nederlanden. Ook hij geeft nog een oorkonde af en helpt het begijnhof in een conflict met de stad.

3.2 De stad

Het vroegste bekende contact tussen de stad en het begijnhof is het medeondertekenen van de oorkonde van hertog Jan III uit 1340, wat op zijn verzoek gebeurde.³⁹ Vervolgens wordt in 1379 door schout Ricoud die Koc toestemming verleend aan de meesteressen van het begijnhof om hun goederen uit te panden. Een eeuw later kiezen de schepenen ook weer de kant van het begijnhof in een conflict met een uitgetreden begijn over teruggave van haar inkoopgeld.⁴⁰

Aan het eind van de 15^e eeuw gaat het minder goed met 's-Hertogenbosch, en besluit het stadsbestuur om belastingen te gaan heffen, volgens de nieuwe verordening van Filips de Goede

---

³⁷ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 64.

³⁸ Stadsarchief 's-Hertogenbosch, OSA 8859/8861.

³⁹ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 66.

⁴⁰ Ibid.

die ik hierboven beschreven heb. Dit stuit echter op protest bij de begijnen en het proces dat hieruit volgt wordt door de begijnen gewonnen. Toch zijn er ook enkele voorbeelden van belastingen die wel werden betaald door de begijnen.⁴¹

Uit 1618 stamt nog een voorbeeld van contact tussen de stad en het begijnhof. Uit de stadsrekeningen blijkt dat de stad meebetaalt aan het herstel van de vervallen kleine infirmerie, op verzoek van de meesteressen.⁴²

---

⁴¹ Timmermans, *Tussen kerk en wereld*, p. 67.

⁴² *Ibid.* p. 71.

4. Bronnen

4.1 Primaire bronnen:

Bij het Oud Stadsarchief werkt Aart Vos als wetenschappelijk medewerker. Hij heeft een voorselectie van de bronnen over het Groot Begijnhof gemaakt waar wij veel aan hebben gehad. Daarnaast hebben wij ook zelf nog extra bronnenmateriaal opgezocht. Er zijn vier soorten bronnen van belang voor ons onderzoek: rekeningen, testamenten, oorkonden en overige. Hieronder per categorie de bronnen die wij hebben gebruikt.

4.1.1 Rekeningen

In het OSA zijn rekeningen te vinden van de periode 1587-1810. Omdat er in 1629 een rentmeester door de stad werd aangesteld voor het beheer van de financiën van het begijnhof zijn er vanaf deze tijd bronnen beschikbaar die enig inzicht geven in de financiële situatie van het hof. Van de tijd voor 1629 is slechts sporadisch materiaal beschikbaar.⁴³ De rentmeester van het begijnhof ging vooral over de inkomsten van het hof. Er waren nauwelijks uitgaven, behalve wat administratieve kosten en kleine lasten en belastingen.⁴⁴ In het OSA zijn afschriften van de jaarrekeningen van de rentmeester overgeleverd.

Volgens de inventaris van het OSA waren de inkomsten vanaf 1680 als volgt opgebouwd: inkomsten armen, fabriek, Kleine en Grote Infirmierie.⁴⁵

Soort bron: rekening

Datering: 16^e en begin 17^e eeuw

Inventarisnummer: 8876

Beschrijving van de bron:

Allemaal losse vellen, vaak ingebonden als boekwerkjes van enkele pagina's.

In totaal 14 lossen eenheden.

- 1) 'Staet van goederen toecomende tut gemeijn den inwoonders vanden grooten begijnhoff'. Daarna een lijst van alle goederen en van wie die goederen afkomstig zijn. Voorbeeld: Joost goijarts boortelen 11 julij vi gulden.
- 2) Datum met ander handschrift erboven: 27 oktober 1546. Gevouwen blad (drie beschreven kanten). Betreft een contract met organist Jan Bossaert.
- 3) Vergaan stuk perkament (haartjes zichtbaar). Ineengevouwen en vol met gaten. Staat een stempel en handtekening onder. Begin: 'Inden name ons heren Amen'. Omdat het document zo beschadigd is is het helaas verder niet goed leesbaar. Meteen na Amen

---

⁴³ Hoekx, *Inventaris van het archief van de stad 's-Hertogenbosch 1262-1810*, p. 937.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

wordt de regel ook afgebroken door een grote scheur in het perkament. Is een executieverkoop van een woning op het begijnhof, 'de Drie Koningen'. Vandaar ook dat het een officieel document is met een stempel, het betreft hier namelijk een charter uit 1553.

- 4) 2 in elkaar gevouwen blaadjes uit 1555 (jaartal erboven in een ander handschrift). Aantekeningen van de meesteressen van het begijnhof. Moeilijk leesbaar.
- 5) (ander handschrift: 11 juli 1560). Een blad, enkel, tot halverwege de pagina beschreven. Begin: *meesteressen den baghijnhoof van Brussel*. Zijn aantekeningen met betrekking tot de regels die de meesteressen hebben opgesteld voor de begijnen.
- 6) Drie dubbelgevouwen bladen met touwtjes ineen gebonden tot een boekwerkje. Met potlood jaartal bijgeschreven: ca. 1575. Vanaf halverwege de eerste pagina wordt er in Romeinse cijfers geteld tot 58. Ondertekend door Thomas wenk. Betreft een proces voor de Raad van Brabant tegen de stad over betalingen.
- 7) In ander handschrift: 16 april 1590. Getuigenverklaring door het kapittel over de wekelijkse mis op vrijdag. Is een notariële akte. Een dubbelgevouwen blad, drie kanten beschreven.
- 8) Dubbelgevouwen blad uit 18 november 1613. Daarna twee bladen aan elkaar gespeld. De voorste is uit 1620 en die daar achter uit 1614. Daarna is er een blad uit 1624. Allemaal fundaties.
- 9) Daarna een los blad van 1 december 1625. Is een afrekening met de meestressen. Links staat steeds beschreven wat er wordt afgerekend, links staat in Romeinse cijfers het bedrag waar het om gaat.
- 10) In ander handschrift erboven: 18 februari 1628. Twee in elkaar gevouwen bladen. Steeds staat er de naam van een huis en hoeveel begijnen er wonen. In de kantlijn staat een cijfer, het aantal personen dat in een huisje wonen. Het aantal personen komt niet overeen met het aantal begijnen dat in een huisje woont. Mogelijk woonden er in de huisjes dus ook nog mensen die geen begijn waren, bijvoorbeeld als dienstmeisje. Een transcriptie van de inhoud en een foto van de bron is te vinden in bijlage 8876.10.
- 11) Ander handschrift: 12 januari 1629. Kwitantie voor betaling door meesteressen. Los blad.

Soort bron: rekening

Datering: ?

Inventarisnummer: 8885

Beschrijving van de bron:

Bron is een vervallen rekeningenboek, opgeplakt op papier ter conservering, moeilijk leesbaar. Verkleurd en verbleekt. De tekst die op de leren kaft heeft gestaan is onleesbaar.

Op de 1^e pagina staat "*Rekeninghe ende bewijs van meesken willem Matheus dochter van haren ontfanck ende begeven[?] vanden aermen baginen der stadt vanden Bossche beginnende anno lxxxij*" Daarna volgen 15 pagina's met vele aantekeningen die beginnen met "Noch ontfanghen" en "Noch ghegheven" met vervolgens een datum, een naam en een bedrag.

Soort bron: rekening

Datering: begin 17^e eeuw

Inventarisnummer: 8886

Beschrijving van de bron:

De bron bestaat uit 10 ingebonden pagina's met daarop geordende gegevens. Deze bestaat grotendeels uit 3 kolommen, de eerste bevat een plaatsnaam, de tweede een naam en de derde een bedrag. Het handschrift is kriebelig en vluchtig.

Volgens de omschrijving in de inventaris is dit een register van inkomsten van de armen en van de 'arme' infirmerie uit het begin van de 17^e eeuw. Op de eerste anderhalve pagina staan de inkomsten van binnen de stad 's-Hertogenbosch, daarna volgen inkomsten uit andere plaatsen als Oss, Tilborch, Roosmalen, Schyndell, Lith, Loon, Haren, Vucht, Geldrop, Roij, Liempde, Nulant, Berkell, Strijp en Orschot. Wanneer twee opeenvolgende posten uit dezelfde plaats komen staat er 'aldaer' voor vermeld.

In de laatste kolom staan bedragen in de Romeinse notering, onderaan elke pagina staan deze opgeteld met Arabische cijfers.

Op de achterkant van de bundel staat geschreven: "Register van het Incomen van Armen en groote Informerye".

Soort bron: financieel (optekening van inkomsten)

Datering: Eerste helft 16^e eeuw

Inventarisnummer: Bijlage 8892

Beschrijving van de bron:

Bron zit in een envelop. Allemaal losse briefjes, 23 in totaal. Verder nog 9 aan elkaar genaaide briefjes. De losse briefjes zijn aantekeningen van wat er ontvangen is in de periode 1513-1533. De briefjes die aan elkaar zijn genaaid gaan over de periode 1533-1551. De briefjes zijn allemaal van verschillende grootte en de materialen zijn ook van wisselende kwaliteit. Een enkel briefje zit er opgevouwen tussen.

De handtekening waarmee de briefjes zijn ondertekend is voor 6 van de 23 briefjes uit 1513-1533 hetzelfde. Bij deze briefjes is ook steeds dezelfde formulering aangehouden, namelijk 'Ontfangen van...'.

Bij vijf briefjes begint het briefje met 'Ick Gherit van Berck priester'. De overige briefjes zijn ook duidelijk in paren van 3 of 4 op te delen. Per periode werden de briefjes dus door dezelfde hand opgetekend. Deze bron stamt uit de eerste helft van de zestiende eeuw, een tijd dat er nog geen rentmeester voor het begijnhof was aangesteld door de stad. Omdat het begijnhof in die tijd zijn eigen financiën regelde ligt het dus voor de hand dat de briefjes door iemand binnen het begijnhof zijn opgesteld.

De aan elkaar genaaide briefjes zijn vaak sterk beschadigd en moeilijk leesbaar omdat ze elkaar grotendeels overlappen. Ook staat er vaak geen handtekening onder omdat een gedeelte van het briefje ontbreekt. Drie van de briefjes zitten ook in opgevouwen staat aan elkaar genaaid.

De briefjes zijn een optekening van giften ontvangen door het begijnhof in de eerste helft van de zestiende eeuw. Er staat steeds bij 'opten begijnhoff' en het jaartal en datum waarop de overdracht heeft plaatsgevonden. Ook staat er van wie de gift komt.

Voorbeeld van een van de briefjes:

*Ontfangen van veli remert als meesteresse vanden kercken vanden groten bagijnhoff
binnen den boschen een halff pont pacijmen.*

Deze bron is een van de briefjes met de handtekening die zes keer voorkomt. Deze briefjes zijn dus opgetekend door een van de meesteressen van het Groot Begijnhof, en wel de meesteres die verantwoordelijk is voor de begijnenkerk.

Soort bron: rekening

Datering: eind 17^e eeuw

Inventarisnummer: 8892

Beschrijving van de bron:

Jaarrekeningen van wat er ontvangen is. Goed leesbaar. Van het einde van de 17^e eeuw. 'Gelden' is wat iets opbrengt, wat het waard is. In dit stuk staat dus wat alles waard was ten tijde dat de overname speelde.

Boekwerk van ineenvouwen bladen zonder kaft. Vergeeld en gerafeld aan de randen. De bron komt uit het einde van de zeventiende eeuw. Het zijn jaarrekeningen van wat er is ontvangen. De pagina's zijn ruim opgezet, waarbij er steeds per pagina staat wat er is ontvangen van wie.

In de rechterbovenhoek van de pagina staat een paginanummer.

Vaak begint een gift met een plaatsnaam, mogelijk is die gift dan daarvan ontvangen. Bij elke gift staat in drievoudige cijfertjes het bedrag vermeld. Dit ziet er dan als volgt uit: 4-5-6.

In totaal zijn het 38 ineengevouwen bladen die samen een boekwerk vormen. Voor foto's van de bron en een lijst van de plaatsnamen die genoemd worden zie bijlage OSA 8892 foto en inhoud.

4.1.2 Testamenten

Van een aantal begijnen zijn de testamenten overgeleverd. Het grootste deel hiervan komt uit het Archief van de Godshuizen (AG). Een enkele komt uit het OSA. Hieronder staat een selectie van de testamenten die door Janna Bijzen worden behandeld. Voor een uitgebreide behandeling van de testamenten verwijs ik naar haar case study en paper.

<u>Jaartal</u>	<u>Testament van</u>
1364 (nr. 39)	Heilwych van Breda Vughelstraat
1374 (nr. 51)	Griet van Tuil
1378 (nr. 61)	Griet Colvart
1382 (nr. 74)	Jkvre. Weyndelmoed Stiers Hinthameleinde
1390 (nr. 86)	Hadewych van Neynsel
1427 (nr. 177)	Aleid en Gerburg van Oss
1436 (nr. 198)	Katryn van Vught
1454 (nr. 265)	Aleid Baks
1456 (nr. 282)	Liesbeth Genenszoon
1471 (nr. 342)	Liesbeth Hoorkens
1480 (nr. 358)	Liesbeth Stouten
1506 (nr. 414)	Geertrui van Keulen en Geertrui Doesburg
1522 (nr. 448a)	Clara Kepkens
1538 (nr. 487)	Heilwych van Aalst
1551 (nr. 521)	Geertrui van den Berge
1552 (nr. 524)	Yda van Sprang
1613 (in bijlage onder OSA 1613)	Marijcken Artsen Loockemans

4.1.3 Oorkonden

De hertogen van Brabant hebben Akten van Bescherming verleend aan het Groot Begijnhof. Deze bestonden vaak uit een verklaring van de bescherming die zij aan de begijnen boden en de regels

waaraan de begijnen zich moesten houden. Hieronder volgt een overzicht van deze akten met het inventarisnummer waaronder ze zijn te vinden in het Oud Stadsarchief (OSA):

Uitgebreide beschrijving:

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1340

Inventarisnummer: OSA 8850

Beschrijving van de bron:

Het is een kleine oorkonde met twee gebroken zegels; een okerkleurige van de hertog en een zwarte van de stad 's-Hertogenbosch. Het handschrift is duidelijk.

De oorkonde is verstrekt door hertog Jan III van Brabant. Hij neemt de begijnen in bescherming, en vraagt de stad om dit ook te doen, door het mede te bezegelen. De begijnen krijgen belastingvrijheid en wanneer een vrouw een jaar binnen het begijnhof woont verkrijgt ze de rechten die horen bij het poorterschap. Een volledige transcriptie is terug te vinden als bijlage.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1392

Inventarisnummer: OSA 8851

Beschrijving van de bron:

Het is een kleine oorkonde met een gebroken okerkleurige zegel van de hertogin. Het handschrift is sierlijker en minder goed leesbaar dan in OSA 8850.

De oorkonde is verstrekt door hertogin Johanna van Brabant. Zij bekrachtigt de oorkonde van hertog Jan III en voegt hier nog enkele bepalingen aan toe, voornamelijk over de levenswijze van de begijnen.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1404

Inventarisnummer: OSA 8852

Beschrijving van de bron:

Het is een kleine oorkonde met een rode zegel van de hertog. De tekst is enigszins vervaagd en moeilijk leesbaar.

De oorkonde is verstrekt door hertog Anthonie van Bourgondië en bekrachtigt de eerdere oorkondes. De geboden bescherming wordt extra benadrukt.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1461 en 1462

Inventarisnummer: OSA 8853 & 8854

Beschrijving van de bron:

Het zijn twee grotere oorkondes met grote rode zegels.

De oorkondes zijn verstrekt door Filips de Schone van Bourgondië. Hij neemt de Bossche begijnen in bescherming en vraagt zijn ondergeschikten dit ook te doen.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1479

Inventarisnummer: OSA 8856

Beschrijving van de bron:

Het is een grote oorkonde met een grote rode zegel. De aanhef is leesbaar, de rest is zo klein en kriebelig geschreven dat het zeer moeilijk te lezen is.

In de oorkonde, verstrekt door Maximiliaan van Bourgondië, wordt duidelijk terugverwezen naar eerdere bepalingen van Jan III en Johanna van Brabant.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1496

Inventarisnummer: OSA 8858

Beschrijving van de bron:

Het is een grote oorkonde met een grote rode zegel. Wederom is vooral de aanhef goed leesbaar en is de rest erg klein. Een deel van de tekst is niet te zien vanwege de omgevouwen onderkant.

De oorkonde is verstrekt door Filips de Schone, hertog van Bourgondië. In de tekst zijn verwijzingen te zien naar eerdere oorkondes van hertogen.

Soort bron: Oorkonde

Datering: 1515

Inventarisnummer: OSA 8863

Beschrijving van de bron:

Deze oorkonde is verstrekt door Karel V, heer der Nederlanden en is de laatste oorkonde van bescherming die de begijnen hebben gekregen.

4.1.4 Overige

Soort bron: Vonnis schepenbank

Datering: 1466

Inventarisnummer: OSA 8855

Beschrijving van de bron:

Het is een vonnis van de schepbank van 's-Hertogenbosch, in de vorm van een oorkonde, bezegeld met twee zwarte zegels.

Inde oorkonde wordt een uitspraak gedaan in en zaak tussen het begijnhof en een weggestuurde begijn. Deze begijn wil haar inkoopgeld terug en weigert daarom haar huis uit te ruimen, maar de schepbank stelt het begijnhof in het gelijk.

Soort bron: Leefregels

Datering: 1484

Inventarisnummer: OSA 8855

Beschrijving van de bron:

Een deel van een oude perkamenten rol is bewaard gebleven. In zwarte tekst, met hier en daar rode stukken, worden de leefregels voor de begijnen voorgeschreven. De tekst is niet compleet.

Soort bron: Vonnis Raad van Brabant

Datering: 1502

Inventarisnummer: OSA 8859

Beschrijving van de bron:

Het vonnis is enorm groot, meer dan anderhalve meter lang en zo'n 70 centimeter breed, bezegeld met een hele grote rode zegel van de Raad van Brabant. Er staat zoveel tekst dat het onbegonnen werk was om alles te lezen.

Het is de uitspraak in een zaak tussen de procureur-generaal van de Raad en het begijnhof, over het niet willen betalen van de buitengewone belastingen. De begijnen winnen de zaak en behouden hun in 1340 verkregen recht op belastingvrijstelling.

4.2 Bronnenlijst

Archiefinventarissen

- Hoekx, Jozef en Valentijn Paquay, *Inventaris van het archief van de stad 's-Hertogenbosch 1262-1810* ('s-Hertogenbosch 2004).
- Rijksarchief in Noord Brabant, archief van het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 013.15 (de inventaris).

Primaire bronnen

Stadsarchief 's-Hertogenbosch

Oud Stadsarchief (OSA)

Archief van de Godshuizen (AG)

Delen van de transcriptie van het Kroniek van Sint Geertrui, zie bijlage.

Secundaire literatuur

- Kappelhof, Ton, *Het archief van de Tafel van de Heilige Geest van 's-Hertogenbosch, deel I t/m VIII* ('s-Hertogenbosch 1980-1986).
- Koorn, Florence Wilhelmina Johanna, *Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de middeleeuwen* (Assen 1981).
- Laar, L.J.A. van der, 'De bevolking van 's-Hertogenbosch ca. 1550- een demografische en economische verkenning', in: *Varia Historica Brabantica VIII* (1979) p. 59-105.
- Philippen, L.J.M., *De begijnhoven, oorsprong, geschiedenis, inrichting* (Antwerpen 1918).
- Simons, Walter, *Cities of ladies. Beguine communities in the medieval Low Countries, 1200-1565* (Philadelphia 2003).
- Timmermans, Marian, *Tussen kerk en wereld. Het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch 1274-1629* (Doctoraalscriptie KU Nijmegen, 's-Hertogenbosch 1987).
- Veen, Annemieke van der en Rien Wols, *Lezen in Brabantse Bronnen. Begrippenapparaat bij Brabants oud-schrift* ('s-Hertogenbosch 1999).
- Vos, Aart, *Burgers, broeders en bazen. Het maatschappelijk middenveld van 's-Hertogenbosch in de zeventiende en achttiende eeuw* (Hilversum 2007).

5. Bijlagen

AG 151 foto en inhoud

Inventaris BHIC - Inventaris Rijksarchief in Noord Brabant, archief van het Groot Begijnhof te 's-Hertogenbosch.

Kroniek van Sint Geertrui

OSA 8850 foto

OSA 8850 transscriptie

OSA 8851 foto

OSA 8852 foto

OSA 8853 foto

OSA 8854 foto

OSA 8855 foto

OSA 8856 foto

OSA 8858 foto

OSA 8859 foto (1-7)

OSA 8863 foto

OSA 8876.10 foto en inhoud

OSA 8892 foto en inhoud

OSA bijlage 8892

van Halder_Abstract

van Halder_Paper

van Halder_Poster

van Halder_Presentatie